

ՆՈՐԱՅԱՅՏ ՓՇՐԱՆՔՆԵՐ

ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆԷ

29 Նոյ. 1968 թուականին լրացաւ մահուան 100-ամեակը անցեալ դարու Արեւել-տաւայ Գրականութեան մեծագոյն ջարեր-դակ բանաստեղծներէն ու թատերգական-րէն՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշեանի (1828-1868)։

Այս դարադարձը թէեւ արձագանգ չտաւ Հայաստանի մամուլին մէջ իր յիշատակին նուիրուած մի քանի զրութիւններով, սակայն կ'աբժէր որ այս առթիւ յուշահանդէսներ ալ տեղի ունենային եւ լոյս ընծայուէր իր կենսագրութեան, քերթուածներուն, ինչպէս նաեւ արձակ էջերուն նւիրուած հատոր մը։

Իսկ արտասահմանի Հայ մամուլին մէջ գծախտաբար գրեթէ աննշար անցաւ սոյն նշանակելի Վարդաբանակը։ Այս մեղադրութի զանցառումը մասամբ զարմանելու համար պատճառացիքներ կայ յոգուածը, թէեւ հարկադրաբար քիչ մը ուշ, հետեւելով Հանրածանօթ առածին՝ որ կ'ըսէ, «Լաւ է անագան քան երբեք»։

• • •

Մ. Պէշիկթաշեան հակառակ քառասունամեայ տարիքին գերեզման իջնելուն, մեծ աւանդ մը թողած է Հայ մշակութի գանձարանին մէջ, իբր քերթող, թատերագիր, թատերական գործիչ, սուսեցիչ, երաժշտական գործիչ եւ բեմադրացի։

Տարաբախտ քնարերգակը 1839-1845 թվականներուն Բասթամայի Մուրատեան վարժարանը աւանանձ քլլալով, ինք է որ իր ուսուցչին՝ Հ. Պետրոս վ. Մինասեանի եւ մանաւանդ Հ. Ղեւոնդ վ. Ալիշանի (1820-1901) Հայրենասիրական շունչը Խալիլայէի փոխադրած է իր ծննդավայրը, եւ իր կար-

գին՝ զայն փոխանցած՝ յաջորդ սերունդներուն։

Ալիշանի հանդէպ իր հիացումը եւ սէրը յարոնելու համար, հետեւեալ տողերով սկսող իր քերթուածներէն մին նուիրած է Հայադիտութեան տխրանին ու Հայրենաշունչ պուշտին¹։

Ո՛վ գեղաքառի արծիւը վեհ օղայաք,
Երկնաւազի բնակեալ Մասեաց ի կատար,
Ամտի զօղացի հատեալ գամբաւ յասպարէզ
ձախր յանդիման ամուս արփույն բացաւ
(կէզ։

Մկրտիչ Պէշիկթաշեանի անունը յաւելեան պիտի ապրէ իբր խորհրդանշը եղբայրութեան, միութեան ու հայրենասիրութեան, որոնց այնքան պէտք ունի Հայութիւնը, մանաւանդ ներկայ պառակտեալ չրջանին։

Մեծ ողբերգակը, իբր այդ, արդէն համբաւ ունեցած է ի կենդանութեան։ Իր ամենէն սիրելի աշակերտներէն Սրբուհի Վահանեան (ապա Տիկին Տիւսար Փաշա, 1842-1901) որ ջորէն է Դատական նախարարութեան խորհրդական եւ Մէքթէպի Մուլթանիէի երկրորդ տնօրէն Յովհ. էֆ. Վահանեանի (+1891), իր հանճարեղ ուսուցչին յիշատակին ձօնած շատ զգայուն եւ յուզիչ քերթուածին վերջաւորութեան մատնանշած է այս իրողութիւնը հետեւեալ տողերով՝-

1 Վատենագրութիւնը Մկրտիչ Պէշիկթաշեանի,

Կ. Պալիս, 1870, էջ 22։

2 Անդ, էջ 6։

Հանգի՛ր, անու՛մ քո լիցի՛ յօդ միտքեանմ,
Հանգի՛ր, յուշ քո կեցցէ ցորչափ ազմում և
լիտմ,
Յարչափ հանճարբմ պաշտեցի, հանգի՛ր
[Ոգի:

* * *

1966 թուականին, երբ Երեւանի Միասնիկների Անուան Հանրապետական Գրադարանին կողմէ պատրաստուող եւ այժմ տըպագրութեան մէջ եղող «Հայ Հնատիպ Գրքի Յուլցակ»ի Համար Օրթագրւիչի Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մատենադարանին հնատիպներուն ցուցակն ալ կը պատրաստէինք, մեր ուշադրութիւնը գրաւեցին հոն գտնուող մի քանի հին տոմարներ: Ասոնց մէջ ամենէն չափեկանն էր Վերծանութեան Թանգարանին պատկանողը: Ըստ Հրանդ Ասատուրի (1862-1928), յիշեալ Թանգարանը Հաստատուած է 19 յուլ. 1847 թուականին եւ նպատակ ունեցած է ժողովուրդին մէջ ընթերցասիրութիւնը տարածել³: Ասով հանդերձ կնիքը կը կրէ 1848 թուականը, հաւանաբար աւելի ուշ պատրաստուած ըլլալուն պատճառաւ:

40×22 սմ. մեծութիւն ունեցող եւ էջերը չթուազրուած սոյն տոմարին սկիզբը կը գտնուի Համառօտ յառաջարան մը, որմէ ետք 1849 թուականէն սկսեալ օրը օրին արձանագրուած են Թանգարանը այցելողներուն անունները: Ցանկին սկիզբը դրուած բացատրութենէ մը յայտնի կը դառնայ թէ՛ 1848 տարւոյ ընթացքին այցելողներուն անունները չեն նշանակուած:

Այցելուներու ժամանակագրական ցանկին մէջ կարելի է հանդիպիլ եկեղեցական թէ՛ աշխարհական կարեւոր դէմքերու, որոնցմէ յիշենք՝ Յակովքոս Պատրիարք Սեովբեանը (1780-1862), նախկին պատրիարք Մատթէոս Եպս. Զուխանեանը (1802-1865), տպագրիչ Պօղոս Արապեանի որդին՝ տպագ-

րիչ եւ հեղինակ Գալուստ Արապեանը, որ վերջին անգամ այցելած է 20 Յունիս 1849-ին, Ճանիկ Ամիրա Փափագեանը (1776-1856), Վառճապետ Պօղոս Ամիրա Տատեանը (1800-1863), տպագրիչ Յովհաննէս Միւհէնտիսեանը (1810-1891), Յովհաննէս Հիսարեանը կամ Հիսարիսանը (1827-1916), որ Բատուայի Վարժարանը եղած է Մ. Պէշիկթաշլեանի դասընկերը, Ղուկաս Պալթազարեանը (+1878), Աւետիս Պէրպէրեանը, որ Սափրիչեան մականունով յիշուած է եւ մեռած 1872 թուականէն ետք, Վառճապետ Յովհ. Ամիրա Տատեանը (1798-1869), տըպագրիչ Գէորգ Արապեանը եւայլն:

Ահա՛ այս այցելուներուն հետ կը յիշուի նաեւ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի անունը: Մեծ քնարերգուկը հինգ անգամ ոտք դրած է Վերծանութեան Թանգարանին սեմէն ներս: Առաջին այցելութիւնը կատարած է 28 Հոկտ. 1849 թուականին առանձին, երկրորդը՝ դարձեալ առանձին նոյն տարւոյ 27 Դեկտեմբերին, երրորդը՝ 17 Յունուար 1850-ին, վերապատուելի Հայր Աբրահամի հետ, որ կը կարծենք թէ Վենետիկի Միսիթարեան Միաբաններէն Հ. Աբրահամ Վրդ. Ճարեանն է (1818-1892), չորրորդը՝ 21 Յունուար 1850-ին Պր. Անտոն անուն անձի մը հետ, իսկ հինգերորդը՝ 9 Փետր. 1850-ին, կրկին առանձինն:

14 Փետր. 1850 թուականէն սկսեալ, յաջորդ այցելուները իրենց ձեռագրովը տպաւորութիւններն ալ արձանագրած են, Հոս եւս կան ծանօթ անձնաւորութիւններ, որոնցմէ դարձեալ ժամանակագրական կարգաւ յիշենք հետեւեալները՝ Աւետիս Պէրպէրեան, Կարապետ Վրդ. Շահնազարեանց (1810-1865), Թադէոս Միհրդատեանց (1816-1873), Սրապիտն Հէքիմեան (1832-1892), Յովհաննէս Զամուռեանց (այսպէս Տէրոյեանց, 1800-1888) Եւ Նիկողայոս Տէր Շմաւոնեանց Թիֆլիզցի Հաստիճանաւոր կայսրութեան Ռուսաց, Վերտիչ Վրդ. Որիմեան (1820-1907), Պետրոս Ս. Սրապեան (Հաւանաբար այսպէս արձունի նկարիչն է, 1833-1908), եւ Գերման ակաճաւոր Հայազէտ Բեդեքման

³ Հինգարձակ Յրացոյց Աղդ. Հիւանդանոցի, 1901, էջ 68:

(1801-1876), որ սկիզբը մէկուկէս տող հայերէն եւ տակն ալ մի քանի տող ֆրանսերէն լեզուով գրի առած է իր սպաւորութիւնները: Այլոց խորհրդածութիւնները ապագայ յօդուածի մը վերապահելով, ներկայիւս պիտի բաւականանանք ներկայացնելով մի-միայն Պէշիկթաշլեանի դրոշմած երկու ոտանաւոր եւ երեք արձակ գրութիւնները, որոնք մէկը միւսէն գեղեցիկ ու պերճմաստ գրական գոհարներ են եւ կը կրեն խորունկ հայրենասիրութեան մը դրոշմը: Այս առթիւ նշենք որ Մ. Պէշիկթաշլեան ունեցած է աշխուռ եւ ճաշակաւոր գրչութիւն մը:

Աւաջինը ոտանաւոր է եւ կը կրէ 19 փետր. 1850 թուականը: Ստորագրութեան տակը թէեւ հինգերորդ այցելութիւնը ըլլալը արձանագրած է, սակայն իրականութեան մէջ վեցերորդն է: Բնագիրը հետեւեալն է.

Մարախէ իմաստութեան Թարգմանկան
 Խոյլ մանկըտեաց,
 Եկայ՛ք յարաւմըն գովարար գեղածաւալ
 իմաստից,
 Եթէ Հայկեան դիւցազինք Դ մտացիկ
 Ընջին շիրիմս,
 Կենդանի տակայն ճացում տաս վեհ Խանար
 Թեւապարիկի,
 Իբր ըզգովումըս բացայ առնում Քըռիչս
 Վըստեանկան:

Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան
 յաշակերտաց Մուրատեան Վարժարանին
 Այս Էիմգեթորդ անգամ յայց ելեալ Բան-
 գարանիս:

Երկրորդը արձակ է եւ կը կրէ 11 Մարտ
 1850 թուականը: Բնագիրը հետեւեալն է.

Իզմէ բազմատեանից որդեգորով առ Խայ-
 րենի գամնուցն իմաստութեան աւանդապաե
 Բանգարանս Դ պիւրայարգար սրտէ:

Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան

Երրորդը կը կրէ 1 Մայիս 1850 թու-
 կանը եւ դարձեալ արձակ է: Ստորագրած է
 իր անուան եւ մականունին միմիայն սկզբ-
 նաստառերովը: Ձեռագիրը եւ վսեմ ոճը ար-
 դէն կը յայտնեն իր գրչին պատկանելիւ: Այս
 ալ վկայութիւն մըն է:

Զգարգացումն վերծանութեան Թանգա-
 րանիս յայտնագոյն ճշմնիւք տեսի եւ վկա-
 յեմ:

Մ. Պ.

Չորրորդը կը կրէ 27 Օգոստ. 1850 թը-
 ւականը եւ նոյնպէս արձակ է: Դարձեալ
 անունին եւ մականունին սկզբնաստառերովը
 ստորագրած է.

Եթէ անգէտ մտքի աստէն, Ելցես գան-
 ձիւք իմաստից:

Մ. Պ.

Հինգերորդը եւ վերջինը կը կրէ 9 Դեկտ.
 1850 թուականը: 4+4=8 տաղաչափու-
 թեամբ գրուած սքանչելի քերթուած մըն
 է որ կարտացոյցէ Պէշիկթաշլեանի Հայրե-
 նաշունչ ոգին եւ անդուգական քնարերգու-
 թիւնը: Դարձեալ անունին եւ մականունին
 սկզբնաստառերը կը տեսնենք: Պատճէնը ըս-
 տորեւ կը ներկայացնենք.

Եկէ՛ք ի տես Խոս Խայրենեաց,
 Հուր Խաւնդով ով մանկըտեակի.
 Եկէ՛ք կտայնիք ծերուկ գլխէն,
 Երջանկութեան ռսկի մանեակ:

Ձեմէ մտաւար, չեմէ մտաւար.
 Ըգգեգ սիրումս մեք Հայաստան.
 Ըգգեգ որդիք անհարապատէ,
 Հայ(հ)այցիքն եւ ուրացան:

Թափէ՛ գանձնք Ոգին Հայոց.
 Վընին Մասեաց յանդ Խընց,
 Ձոգիս վառնիք քեզի Խամար,
 Ու ծեր ճակատդ առնու. ճոր փայլ:

Մ. Պ.

Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի Հայրենաշունչ
 ու բոցաշունչ ոգին թող յաւէտ սաւառնի ա-
 մէն Հայու դլխուն վերեւ:

Գ. ԲԱՄՊՈՒՔՃԵԱՆ

Սղանապուլ